

Kristina Fjelkestam

”

Som om det

Då som nu i kulturprofilsandalen

Verkligheten överträffar dikten, sägs det.

Men snarare kanske verkligheten tenderar att följa fiktionens upptrampade stigar i form av retoriska formler och narrativa mönster. I bilden av 1700-talet, som utgör den här artikelns exempel, är den vitpuvade libertinens avvikande sexualitet och den vildögda revolutionärens politiska ränker centrala ingredienser i skönlitteraturens persongalleri och intrig i allt från Almqvists *Drottningens juvelsmycke* från 1834 till förra årets *1794* av Niklas Natt och Dag. I föreliggande artikel ska jag argumentera för att dessa klichéer utgör resonansbotten i de konspirationsteorier som formulerats av ett par medlemmar av Svenska Akademien som reaktion på kulturprofilsandalen. Materialet utgörs av Katarina Frostensons självbiografiska berättelse *K* (2019), Horace Engdahls essäer *Nattens mänsklighet* (2019) och *De obekymrade* (2019) samt journalistintervjuer med honom i dagspress, radio och i Matilda Gustavssons *Klubben* (2019). Jag menar att konspirationsteorierna kan betraktas som försök att skapa mening utifrån en litterär traditions etablerade topoi, och detta sker genom att författarna upprättar en tydlig historisk parallell till framförallt libertinkultur och franska revolutionen. Svenska Akademiens vanligaste konsekreerings-

strategi brukar visserligen utgöras av talet om institutionens traditionstyngda tillkomstskel, men under kulturprofilsandalen vidgas 1700-talsparabeln avsevärt i det studerade materialet. I den följande analysen görs nedslag i tre etablerade troper, vilka även bildar grund för artikelns disposition. Dessa troper utgörs i tur och ordning av ”Revolutionen”, ”Konspirationen” och ”Libertinen”. Utifrån analysens rön utvecklas sedan ett vidare historieteoretiskt resonemang, vilket jag inleder genom att lyfta fram de problematiska konsekvenserna av utsagor om att nuet ”liknar” det förflutna. Vi kan omöjligt upprepa det förgångna, vare sig i form av tragedi eller fars, eller ens ”lära” av det eftersom vår historieskrivning som bekant inte utgör det förflutna i ontologisk mening. Historien, det vill säga tolkningen av det som varit, uttrycker istället våra egna önsknings- och begär, och hänvisningar till det förflutnas likhet med nuet blir ett retoriskt slagträ som syftar till att slå fast den proklamerade uppfattningen om det närvarande. Men även motsatsen, uppfattningen om att det är en oöverbyggbar ”skillnad” mellan då och nu, är minst lika problematisk som likhetstanken eftersom den istället tenderar att fungera hierarkiserande. Avslutningsvis söker jag därför skissera en möjlig väg ut ur detta dilemma.

was 1789”

Revolutionen

”I feel we’re involved in the same kind of event here, we’re in a kind of 1789.”

Historieskrivningens dynamik härrör ur brytpunkter, ofta våldsamma sådana som kastar det invanda åt sidan. Stormens öga utgör ett laddat men också fruktbart ögonblick av tvekan och osäkerhet som initierar den avprogrammering som senare leder till omprogrammering i spåren av politiska omvälvningar eller coronapandemier. Händelsen får konsekvenser för vår tidsuppfattning och upplevelse av varaktighet, förändring, början, mitt och slut, men som sådan kräver den också en form, en artikulation.

”1789” är tropernas trop, händelsernas händelse. Årtalet rymms i allt från bostadsrättsföreningars portkoder till matinéfilm och dokumentärer. Franska revolutionen är helt enkelt den historiska omvälvningens ständiga referenspunkt, och i historiefilosofiska reflektioner figurerar den just som sådan i allt från Edmund Burke och G. W. F. Hegel till William Sewell och Alain Badiou.¹ Internationellt har det skrivits mängder av historiska romaner om franska revolutionen som utifrån olika perspektiv skildrar förloppet som inleds med stormningen av Bastiljen den 14 juli 1789 och efter 1790-talets

skräckvälde avslutas med Napoleons statskupp 1799. I en av de mest kända, Charles Dickens *A Tale of Two Cities* (1859), skildras inkännande det förtryckta franska folkets vedermödor både före revolutionens utbrott och under skräckväldet, medan Emmuska Orczys svit om Röda Nejlikan från tidigt 1900-tal istället tar aristokratins parti. Hilary Mantels *A Place of Greater Safety* (1992) är ett senare exempel som skildrar revolutionen utifrån förgrundsfigurerna Danton, Robespierre och Desmoulins.

Mediestormen som utlöses av kulturprofilskandalen kommer av Katarina Frostenson och Horace Engdahl att liknas vid just franska revolutionen. Stormen uppstår i spåren av Matilda Gustavssons DN-artikel där 18 kvinnor vittnar om Kulturprofilens sexuella övergrepp. Han är nära lierad med Svenska Akademien, dels som make till ledamoten Katarina Frostenson och dels genom dess finansiella uppbackning för hans kulturklubb Forum. Den mediala storm som uppstår efter artikelns publicering hösten 2017 leder till att Svenska Akademien skakas i sina grundvalar. Institutionen ifrågasätts på ett sätt som tidigare aldrig skett och på så sätt kan händelsen, *l'événement*, definieras som ett brott i historien, en revolution.²

I en intervju med *Times Literary Supplement*

ett år senare menar Engdahl uttryckligen att han befinner sig i ett slags 1798: ”I feel we’re involved in the same kind of event here, we’re in a kind of 1789.”³ När det stormar som värst under våren 2018 liknar han situationen vid 1790-talets skräckvälde och de anklagelser som då lyftes mot Franska Akademien:

Basically it was the same resentment, it was the same attack on privilege, it was also an attack on sexual irregularities, and the use of public funds for financing various forms of luxury and pageantry.

Den privilegierade elitens förmodade ekonomiska och sexuella utsävningar väckte ilska då som nu, menar Engdahl. Han drar liknelsen med franska revolutionen vidare då han tillägger att 1700-talets anklagelser mot Marie-Antoinette om sexuellt avvikande beteende var lika falska som de arton vittnesmål som idag lyfts mot Kulturprofilen: ”I don’t know the number of witnesses who came forward to accuse Marie Antoinette of incest with her children, but it was probably no fewer.” #Metoo-upproppet tycks för Engdahl ha skapat samma förgiftat paranoida atmosfär som under skräckväldets regim: ”We live in this period that is very much defined in Sweden by the onset of the #MeToo movement and the atmosphere it has created.” Han ser uppenbarligen #metoo som en epokskiftande ”händelse”, och denna revolution gäller inte bara Svenska Akademien utan det manliga släktet i stort. Engdahl skriver i *De obekymrade* att #metoo-upproppet inneburit ”ett 1789 i mannens historia. Det är inte längre möjligt att vara frimodig mot kvinnor”.⁴

Katarina Frostenson är inne på liknande tankegångar och historiska revolutionsparabler när hon i *K* påstår att de arton kvinnornas anklagelser mot hennes make utgör ett led i avundsjuka kvinnliga poeters strävan efter att ”destabilisera, att ta makten, att inta platserna. Att byta regim”.⁵ Frostenson tycks mena att

den gamla regimen, det vill säga de nuvarande ledamöterna i Svenska Akademien, riskerar att kastas ut liksom en gång feodalismens *l’ancien régime* under franska revolutionen då hon på franska inskräper: ”Ils veulent changer le régime”.⁶ Det handlar alltså för Frostenson om en revolution på kulturparnassen där kvinnliga författare vill störta henne, via maken, för att sedan själva ta över Svenska Akademien.

Katarina Frostenson påpekar att hon bär epitetet ”diktens drottning”.⁷ Även Engdahl lyfter fram att hon kallats ”poesins drottning” sedan 1980-talet.⁸ Hon anses också, enligt egen uppgift, utgöra själva Akademien, dess själ, att vara ”den Visa”.⁹ Frostenson är alltså diktens drottning som styr över Svenska Akademiens domän, och därför blir det kanske inte alltför långsökt med liknelsen till drottningen av Frankrike, Marie-Antoinette, under franska revolutionen:

Jag tänker på allt som Marie Antoinette kallades för, allt hon anklagades för: hon var utländskan, österrikiskan, den arroganta. Den otrogna. Hon anklagades för stöld, för förräderi, för spioneri, för slöseri. För att vara homosexuell, för att ha berört sin egen son på ett otillständigt sätt. Så ser anklagelser ut, då som nu. Inget nytt under solen.¹⁰

Marie-Antoinette utsattes mycket riktigt för omfattande lögner och förtalskampanjer under sin tid som drottning.¹¹ Frostenson ser sig själv som Marie-Antoinette, snarare än att som Engdahl placerar hennes make i den rollen i det ovan citerade intervjuuttalandet i *The Times Literary Supplement*. För Frostenson blir maken snarare Axel von Fersen. Hans öde blev inte mindre våldsamt, för något decennium efter att Marie-Antoinette hade giljotinerats i Paris blev von Fersen lynchad i Stockholm:

Han misshandlades till döds av en uppretad folkmassa utanför Bondeska palatset i samband med kronprins Augusts liktåg. Han anklagades

för att ha varit inblandad i ett giftmord på prinzen. Förtal. Lögner. Anklagelser. Pöbeln. Massan.¹²

Liksom Marie-Antoinette antogs falskeligen anklagad av folket, menar Frostenson att även von Fersen drabbats av lögner och förtal. Liknelsen går inte bara ut på att parallellisera henne själv med Marie-Antoinette och maken med Axel von Fersen, utan vittnen och mediedrev blir till ”pöbeln” och ”massan” där hon, maken och Svenska Akademien utgör en orättfärdigt anklagad aristokrati som ska störtas genom konspirationer.

Konspirationen

”Det är en kabal. Det är ränker.”

Den svenska motsvarigheten till ”1789” torde vara ”1792” då Gustav III mördades. Svenska historiska romaner om 1700-talet tenderar att handla om just denna dramatiska händelse under seklets senare del (undantagen handlar istället om Karl XII och det tidiga 1700-talet).¹³ Exempel på detta utgörs inte bara av klassikern *Drottningens juvelsmycke* utan även av populära 1900-talsromaner som Lars Widdings *Rovfågeln* (1973) och Jan Mårtenssons *Guldmakaren* (1984), liksom även en Harlequinroman som *Revolutionens ros* av Alice Ekström (2017). Det har också skrivits romaner om andra historiska gestalter från den gustavianska epoken som Bellman, Kellgren, Armfelt och Magdalena Rudenschiöld. På sistone har Anna Laestadius-Larsson skrivit en populär trilogi om Gustav III:s svägerska drottning Charlotta, *Barnbruden* (2013), *Pottungen* (2014) och *Räfvonnan* (2015), som på nära håll iakttog mordkomplotten genom sin make hertig Karl. I svenska ”historiska konspirationsthillers”¹⁴ är mordkomplotten mot Gustav III en mer eller mindre bärande beståndsdel, och ett par nutida exempel utgörs av Carl-Michael Edenborgs Augustbelönade *Alkemistens dotter* (2014) och Theodore Berg-

qvists *Kabal* (2013). Bästsjäljare från senare år, Bellman Noir-sviten som inleds med *1793* (2017), har dock av författaren Niklas Natt och Dag uttalat förlagts till åren efter kungamordet i syfte att undvika de värsta klyschorna.¹⁵

Mordet på Gustav III är uppenbarligen en omvälvande händelse som satt spår i det svenska historiemedvetandet. Det torde också handla om lockelsen i vad som anses vara den tidens flärd och vittherhet. I Katarina Frostensons *K* citeras Tegnérns hyllningsdikt till den gustavianska epoken vid ett par tillfällen:

Der låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol deri, och, hur du klagar,
hvar stodo vi om de ej varit till?
All bildning står på ofri grund till slutet,
blott Barbariet var en gång fosterländskt;
men vett blef plantadt, jernhardt språk blef
brutet,
oeh sången stämd oeh lifvet menskligt njutet,
oeh hvad Gustaviskt var blef derfor äfven
Svenskt.¹⁶

När Frostenson citerar diktstrofen anknäper hon till den romantiserade 1800-talsbilden av Gustav III. Inte bara i Tegnérns dikt utan även i till exempel Oscar Levertins biografi över Gustav III är det ståten och kulturen snarare än statskuppen och det tyranniska styret som betonas, och för Levertin innebar kungen att ”vårt adertonhundralets grå och borgerliga arbetsmorgon bröt in”.¹⁷ Även Frostenson vill lyfta fram den gustavianska epokens kontinentala flärdfullhet, framförallt det franska inflytandet, och ingen mindre än hennes egen franske make utgör dagens sinnebild för vad som i Tegnérns dikt är ”fantastiskt, utländskt” i motsats till det som är barbariskt och ”fosterländskt” svenskt.¹⁸ Med anklagelserna mot hennes man har det svenska barbariet nu krossat både skönhet och njutning och utgör inget annat än rasistiska påhopp: ”Skumma saker för svensken: att öppet vilja vara åtråvärd, att

gilla att tjusa och att vara elegant. Du har för snygga skor, för vackra skjortor, min käre.”¹⁹ Men framförallt är både hon och hennes make utsatta för konspirationer.

I *K* inleder Frostenson sin beskrivning av konspirationen med att ifrågasätta sanningshalten i Matilda Gustavssons DN-artikel genom retoriskt utplacerade citationstecken. Arton kvinnor har i artikeln vittnat om sexuella ”övergrepp”, och

”[m]orgontidningen” *Dagens Nyheter* har satt ihop en historia som ges ut den 21 november. Man har sökt och samlat in personer och gör sig till språkrör för vad som framställs som ”vittnesmål”.²⁰

DN-artikeln antas alltså ha ”satt ihop en historia” som artikulerar en konspiration som riktas mot Kulturprofilen, vilken i förlängningen berör Frostenson själv. Konspiratörerna utgörs av kvinnliga författare som tidigare uttryckt motstånd och avsky mot hennes make, och Frostenson kallar dem ”furier, hämndgudinnor”, eller rentav ”megäror: de avundsamma”. Hon har högst specifika personer i åtanke:

Jag ser en av förlaget Modernistas företrädare, hon levererar en skröna om din hand på hennes bak. Några författarkollegor bidrar med liknande påhitt. Jag minns ett angrepp, falska anklagelser mot dig från en frontgestalt på Biskops Arnös författarskola för sex år sen, det var i november 2011 i samband med Forums kväll ”Återväxt”. Nu har några adepter därifrån hängt på historien om trakasserierna. En handfull personer som funnits kring Forum, Sigtunagatan 14 – din så särskilda, skapande plats för litteratur, musik och konst – låter höra sina röster på scenen. Här får de framträda anonymt med groteska överdrifter, lögner och förtal. Vad är det för saga, för drama? Det är en kabal. Det är ränker.²¹

Anklagelserna är alltså rena lögner, enligt Frostenson, och ordet ”kabal” förekommer ett upp-

repat antal gånger i *K*.²² I övergripande mening riktas dock konspirationen mot Svenska Akademien, inte bara mot Frostensons make, och som sådan utgår den från *Dagens Nyheter*:

[...] den stora dagstidningen som tycks ha hatet mot Akademien, det yttersta målet för angreppet, i sitt DNA. Som öppet skryter med sin avsky för ”finkulturen”; för begrepp som skillnad och kvalitet. Som här sett möjligheten att genom mig, och allra först via dig, nå in i den högsta församlingen för att söndra den; kanske få insyn och makt över den till slut.

Och är det nu DN kulturs långa och idéfattiga jakt på fantomen ”Kulturmannen” ska nå sitt mål? Ska nu mannen äntligen utkoras och hängas?!²³

Dagens Nyheter strävar enligt Frostensons uppfattning efter att krossa Svenska Akademien eftersom den har en alltför elitistisk syn på konst och kultur. Men den påstådda DN-konspirationen tycks gå åt två motsatta håll. Paradoxalt nog upplever DN-skribenten Matilda Gustavsson konspiratoriska stämningar under sitt arbete med artikeln, vilka hon beskriver i *Klubben*. Kulturprofilens sexuella övergrepp antyds ha trådar långt in i maktens korridorer, och hans klubb Forum ”ingår i en större sammansvärjning”.²⁴ Hon varnas för att hennes artikel aldrig kommer att se dagens ljus: ”Du kommer att få ett samtal. De kommer plötsligt säga att artikeln är ställd. Och så kommer de att ange något svepskäl.”²⁵

Dagens Nyheter ligger alltså dels bakom den konspiration som uttrycks i Frostensons *K*, där tidningen ska vilja knäcka både finkultur och Svenska Akademien, och dels bakom den som enligt Gustavssons *Klubben* menar att Kulturprofilen har nära band till *Dagens Nyheter* och därför kan se till att hennes artikel blir ställd. Gustavssons paranoia blir starkare ju fler kvinnor hon intervjuar. Är Kulturprofilens makt verklig, kan han realisera sina hot om att stäcka karriärer? Kan han stoppa artiklar från

publicering? Hon ”måste lyckas belägga att det finns ett större mönster. För visst finns det ett mönster.”²⁶ Gustavsson hänvisar här till epigramerna i Frostensons *K* där Ylva Eggehorns strof ”Var inte rädd. Det finns ett hemligt tecken” besvaras med Frostensons egen strof ”var rädd / det finns ett mönster”. Skandalen skapar uppenbarligen paranoida föreställningar av närmast strindbergska mått hos alla inblandade.²⁷

Katarina Frostenson och Horace Engdahl ser för sin del Matilda Gustavsson som endast ett redskap för konspiratorerna, skriver hon i *Klubben*, och de tycks rörande eniga i sin uppfattning om att anklagelserna mot maken och vännen Kulturprofilen syftar till att störta Frostenson från diktartronen och ta makten över Akademien.²⁸ Frostenson anser sig i *K* även oskyldigt anklagad av vissa ledamöter i Svenska Akademien, i synnerhet den ständiga sekreteraren, och tycker att de avvisar hennes förklaringar under en sammankomst. Hon frågar sig: ”Hur kan de som vill hämnas för att de inte fått de framgångar de tänkt sig, några som är som hämtade ur ”vi som vill upp”, varibland ett antal benplockerskor som velat synas på scenen, tas som vittnen och sanningssägare.”²⁹ Försöken att utesluta Frostenson föranleder senare Horace Engdahls famösa uttalande om att Sara Danius ”är den av alla sekreterare sedan 1786 som har lyckats sämst med sin uppgift”, alltså sedan Gustav III grundade Svenska Akademien.³⁰ Intressant nog var Gustaf Mauritz Armfelt, ”kungamördaren”, den första ledamot som uteslöts ur Svenska Akademien 1794 efter sin inblandning i mordkomplotten mot Gustav III. När det under kulturprofilskandalen handlar om att utesluta Katarina Frostenson gäller det snarare vad som kan betecknas som ”kungastödjaren”, i meningen att hon tillhör den privilegierade falang som enligt hennes konspirationsteorier ska störas.

Skandalen djupnar och plötsligt öppnar sig en avgrund framför Frostenson: ”Att det var så många som ville oss illa, särskilt göra dig stor skada, störta och pulvrисera dig, det visste vi

nog inte.”³¹ Det är en skrämmande insikt och Frostenson söker skapa mening genom att sätta ord på skeendet. Ett sätt att skapa fast mark under fötterna blir konstruktionen av ett slags epicentrum för den eruptiva avundsjukan. Det placeras i *K* vid den tidpunkt då hon för diktsamlingen *Sånger och formler* tilldelas Nordiska rådets litteraturpris 2016, och ”bland hämndandarna som i bakgrunden dragit i trådarna i kabalen anar jag en, eller ett par individer, som rasade över min triumf”.³² Det skandalösa har hänt, att Frostensons namn hade läckt ut i förväg, vilket starkt upprörde övriga nominerade författare, ”en hop galna erinyer”, ”megärorna, som är de avund samma furierna”.³³ Frostenson liknar alltså de kvinnliga konspiratorerna vid gestalter från den grekiska mytologin, snarare än vid 1700-talets frimurare, rosencreutzare eller illuminati, och jag tolkar det som en fråga om kön. Kvinnor tilläts inte delta i de hemliga sällskapen på 1700-talet, och som bekant valdes inte heller Svenska Akademiens första kvinnliga ledamot in förrän på 1900-talet. Revolutionära kvinnor liknas istället vid antikens ”megäror” och ”furiier” liksom under franska revolutionen – Edmund Burke beskriver till exempel de kvinnor som deltog i marschen till Versailles då kungaparet tillfångatogs som ”the furies of hell”, helvetets furier.³⁴ I slutändan handlar det om att framställa de konspirerande kvinnorna som monstrosösa, kanske i likhet med de omänskliga ”trikotöser” som under skräckväldet placerade sig längst fram vid giljotinen och stickade, hejade och skrek okvädingsord när huvudena rullade. De intar liksom furierna en mytisk särställning och har i historieskrivningarna tilldelats rollen av revolutionens ”onda andar”.³⁵ I *K* skriver Frostenson sin egen historia, och där utmålas alla avundsjuka *wannabes* till just ett slags kulturprofilskandalens onda andar som anfaller med konspirationen som vapen.

Libertinen

”vivörliv är ju ingenting olagligt”

Vissa historiska epoker erotiserar mer än andra, och i synnerhet har 1700-talets rokokoperiod kommit att beteckna en tid för karnevaliskt utlevande sexualitet. Denna senare del av 1700-talet associeras med sinnlighet och hedonism som draperats i spets, silke och pärlor.³⁶ Djupa dekolletage, åtsnörda korsetter, förföriska moucher och aristokratisk dekadens har fått fiktiv gestalt i filmer som *Farligt begär* (1988), baserad på de Laclos' brevroman *Les Liaisons dangereuses* från 1782, eller i *Salò, eller Sodom 120 dagar* (1975) som allegoriskt iscensatts i fascisttidens Italien men baseras på Markis de Sades roman från 1785.

Inom pornografin tenderar bruk av historiska miljöer, scenografi och kostym att rymma 1700-talsmarkörer, gärna tillsammans med BDSM-praktiker.³⁷ ”Clioporr”, som Cecilia Trenter kallar genren, definieras som ”iscensättandet av ett slags sexualiserat förflutet i en erogen tidszon där allt är tillåtet och inga kulturella tabun existerar”.³⁸ Dagens erotiserade 1700-talsbild influeras även av libertinismen som sedan 1600-talet handlar om att i upplysningens namn överskrida sociala och religiösa normer i både tanke och handling. Libertinen kom dock efter hand att definieras som en aristokratisk mansperson som levde ett erotiskt utsvävande liv och tämligen hänsynslöst utnyttjade människor med lägre status och position. Idag betecknar ordet ”libertin” snarare en ansvarslös vällusting än en ateistisk frihetskämpe.

Libertinklytschan dyker upp när Kulturprofilen ska beskrivas. Han hyllas av Horace Engdahl för ”sin inställning till det goda i livet och kanske också till kvinnorna”, och när de sitter på restaurang tillsammans ”och det kom in unga kvinnor drogs de omedelbart till honom [...] och hade bara ögon för honom”.³⁹ Denna livsnjutande inställning sticker ut i Stockholm, menar Engdahl, medan den framstår ”som normal” i Paris. I en annan intervju,

gjord året före kulturprofilskandalen men ofta citerad i samband med den, betonas också vikten av sinnlighet och njutning: ”Mat och dryck och allt det vackra som mänskligheten skapar för att bereda sinnena njutning ska man absolut bejaka.”⁴⁰ Vännen Kulturprofilen gör just det, fortsätter Engdahl, eftersom han ”lever det goda livet, han är nästan ensam om det, den ende som har förstånd, han borde göra om Forum till en stilskola för unga män: bli inte hipsters, bli gentlemen”. Själv framställer sig Kulturprofilen ”gärna som en person med exklusiv livsstil”, enligt Matilda Gustavsson i *Klubben*.⁴¹ Men sinnliga njutningar handlar inte bara om lyx och restaurangbesök utan även om lust och sexualitet, och Kulturprofilen ville framstå som väl bevandrad på det sistnämnda området: ”Han brukade beskriva sig som den bästa skolan för unga flickor. Han hittade och ”lärde upp dem” innan de var redo för ett överlämnande [till hans manliga vänner]”.⁴² Kvinnan som citeras har av honom bland annat lärt sig att bli av med kräkreflexen vid oralsex.

En annan kvinna som intervjuas av Matilda Gustavsson förstod det som att det förutsattes att Kulturprofilens tafsningar utgjorde betalningen för unga kvinnor som utan egentliga meriter fick tillträde till de främsta kulturella rummen genom att jobba på Forum.⁴³ En tidigare Forum-anställd uppfattade det som att han ”öppet och motståndslöst kunde tafsa på [de unga kvinnliga assistenterna]”; Kulturprofilen iscensatte rentav sig själv ”som en markis de Sade”.⁴⁴ Denna klassiska libertinfigur bryr sig inte om samtycke, tvärtom är motstånd en del av upplevelsen. I linje med detta påstår Horace Engdahl i essän *Nattens mänsklighet* att hjälplösa kvinnor är den starkaste afrodisiaka. För att styrka sin utsaga citerar han Markis de Sade: ”Kvinnan utropar: ’det är inte rättvist!’ Markisen svarar: ’Nej, Madame, men om det vore rättvist, skulle vi inte få erektion.’”⁴⁵ Enligt Engdahl är kvinnors hjälplöshet upphetsande för alla, män som kvinnor, men i citatet förekommer dock endast ett maskulint konnoterat ”vi”.

Nattens mänsklighet handlar om den franske

1700-talsförfattaren Rétif de la Bretonne, vars nattvandringar i Paris enligt Engdahl motiverades av "tanken på unga, vackra flickor som just är på väg att bli förförda eller våldtagna av libertiner",⁴⁶ och favoritsysselsättningen gick ut på att rädda dessa flickor i absolut sista stund. Markis de Sade passerar ibland förbi i Bretonnes nattvandringar, men han är inte förtjust i markisen utan skildrar kritiskt några av hans orgier och illdåd "med drogade och hjälplösa unga flickor".⁴⁷ Engdahl menar dock att Bretonne inte förstår att för libertinen och aristokraten de Sade har illdåden "en metafysisk aspekt av trots mot världsordningen".⁴⁸ Detta är en inte ovanlig hållning inom Sadeforskningen, vilken jag inte har utrymme att gå närmare in på här, men problemet som jag ser det är att markisen inte höll sig till metafysiken utan begick brottsliga övergrepp.

Att leva det goda livet behöver inte ske på andras bekostnad. Att ställa sig över samhällets moraliska normer kan i sexuella sammanhang ske i samtycke, och Horace Engdahl påpekar i en intervju att "[v]ivörliv är ju ingenting olagligt som du vet, och att uppvakta kvinnor är inte heller olagligt, och det är inte alltid impopulärt faktiskt".⁴⁹ Men kulturprofilskandalen kom i slutändan att handla om vad som faktiskt var brottsliga handlingar. Katarina Frostenson menar visserligen i *K* att Kulturprofilen "må ha betett [s]ig lätt amoraliskt men detta förtal är förföljelse. Galenskap".⁵⁰ Men liksom Markis de Sade hamnar Kulturprofilen i fängelse för sexualbrott. Sjuttonhundratalet är inte "så förfärligt olik" vår egen tid, för att parafrasera Horace Engdahls slutsats i *Nattens mänsklighet*.

Historien som parabel

"en känsla av att det egentligen är jag själv"

I de exempel som analyserats upprättas historien som en parabel där det förflutnas 1700-tal blir till något som "liknar" nuet. När detta sker förskjuts den skarpa distinktion mellan då, nu och sedan som annars är betecknande för den

västerländska modernitetens tidsuppfattning av en kronologiskt sekventiell tidsföljd som styrs av föreställningar om utveckling och framsteg. Historien som parabel bryter och överskrider denna enväga tidsföljd och samtidigt blir då ett slags anakronism – det icke-kronologiska, det osynkade, det som hamnat fel. Historien som parabel gestaltar rentav en strävan efter att ersätta förlusten av vad som inte längre finns – eller kanske aldrig ens har funnits. Jag har vid tidigare tillfällen konstaterat att denna strävan i vidare mening utgör en stark tendens i samtida kulturella och politiska uttryck, och har därför valt att benämna den *begäret efter det förflutna*.⁵¹

I radioprogrammet "Allvarligt talat" för några år sedan frågade en lyssnare hur hon skulle bära sig åt för att just tillfredsställa detta omätliga begär efter det förflutna.⁵² Horace Engdahl svarade på frågan, och han rekommenderar vad jag tolkar som en visserligen svåruppnåelig men dock strävan efter en collingwoodsk sammanmältning med det förflutna. Detta närmande till historien liknas av Engdahl vid att närma sig en gestalt bakifrån, "med en känsla av att det egentligen är jag själv". Begäret efter det förflutna handlar rentav om en längtan efter intensivt umgänge med det egna självet, eller ens egen like.⁵³ Denna historiesyn, präglad av att historien liknar nuet och enligt Engdahl är "chockerande igenkännligt", utgör ett ontologiskt ställningstagande som även innefattar epistemologiska aspekter.

Historiefilosofen R. G. Collingwoods idealism och tro på möjligheten av förening med historien genom idog rekonstruktion av det förflutnas skrifter och spår anses idag som ett hopplöst projekt. Historiker är istället rörande överens om att historieskrivning sker i nuet och att den därmed alltid begränsas av vår egen tids kunskap och föreställningar, och sålunda är vi nödgade att revidera historien med jämna mellanrum utifrån nytillkomna fakta och förändrade värderingar. Men detta implicerar samtidigt att det förflutna uppfattas som vore det fruset i tiden, som något statiskt vi ständigt kan åter-

vända till allteftersom med våra föregivet bättre och mer skarpslipade analytiska redskap. Tanken på det förflutna som ett slags fast essens, att förgången tid ständigt är "densamma" och går att besöka igen och igen, har därför mött kritik.⁵⁴ I historieteoretisk mening innefattar kritiken inte bara en komplicering av tanken om att historien ständigt måste skrivas om, det vill säga epistemologin, utan syftar även till att problematisera den vidhängande uppfattningen om det förflutnas väsen, ontologin. De epistemologiska och ontologiska aspekterna av likhetstanken, det förflutnas "likhet" med nuet, har helt enkelt stött på patrull. Nyhistorikern Catherine Belsey är en av kritikerna:

Tidsresor är en fantasi. Vi kan inte återskapa förutsättningarna – ekonomin, sjukdomarna, sederna, språket och dess korrelerande subjektivitet – från ett annat århundrade. Att göra det skulle hursomhelst eliminera den skillnad som gör fantasin njutbar; det skulle radera nuets hägkomster [...]. I den ger historien som tidsresa vika för historien som kostymdrama, en rekonstruktion av det förgångna i form av det närvarande iklätt maskeradkläder. Projektet innebär att bortförklara ett annat århundrades främmande ytskikt för att istället frigöra en grundläggande kontinuitet med nuet.⁵⁵

Tanken om ett slags ontologisk "likhet" mellan det förflutna och nuet skapar en gestalt som "tidsresenären" där skillnader mellan tidsdimensionerna raderas. Hen strävar efter att uppleva det förflutna på plats, vilket ger upphov till en historieuppfattning där likhet och kontinuitet betonas på ett statiskt ahistoriskt vis och i förlängningen innebär att förändring och emancipatorisk potential åsidosätts.

Att betrakta historien som något som "liknar" samtiden är alltså problematiskt på flera olika sätt. Detta har påpekats av historieteoretiker och historiebruksforskare, liksom att det även är problematiskt att endast betona "skillnaden" mellan nu och då. Skillnadsaspekten gör visserligen våra historiefantasier njutbara

eftersom de rymmer exotiserande aspekter av både lockelse och hot i en längtan efter det som är annorlunda. Skarpa gränsdragningar mellan olika tidsdimensioner tenderar dock att fungera hierarkiserande genom att framhålla endera det förflutnas då eller samtidens nu som något överlägset – antingen heter det att "det var bättre förr", eller så anses förgången tid ha varit "primitiv" och sämre än nuet.

Inom i synnerhet postkolonial och queer-teoretisk historieteori har därför den binära uppdelningen i antingen "skillnad" eller "likhet" mellan det förflutna och det närvarande dekonstruerats genom ett fokus på asynkrona temporaliteter som korsas och bryts mot varandra.⁵⁶ Det förgångna kan istället för att vara likt eller olik exempelvis betraktas som en gångare som hemsöker nuet i form av ett slags frånvarande närvaro.⁵⁷ I USA, till exempel, har slaveriets historia fortfarande konsekvenser för afrikansk-amerikanska medborgare, och på olika sätt lever det koloniala arvet kvar i tidigare koloniserade länder. Detta har av Achille Mbembe beskrivits i termer av temporalt "entanglement" som "encloses multiple *durées* made up of discontinuities, reversals, inertias, and swings that overlay one another, interpenetrate one another, and envelope one another".⁵⁸ Det handlar därför inte om historien som diakront linjär serialitet, utan snarare om ett synkront "*interlocking* of presents, pasts and futures that retain their depths of other presents, pasts and futures, each age bearing, altering, and maintaining the previous ones".⁵⁹ Queerteoretiker som Carolyn Dinshaw talar för sin del om ett slags "touch across time" där känslomässiga kopplingar knyts genom epokerna och skapar sammanhang och rentav politisk solidaritet, medan Elizabeth Freeman använder termen "erotohistoriography" utifrån en tanke om att den kroppsliga affekt som uppstår vid mötet med det förflutna bildar ett slags temporala hybrider i nuet.⁶⁰

Avslutningsvis går det att fråga sig varför denna artikel är ett exempel på "feministisk litteraturvetenskap". Ämnet förstås, kulturpro-

filskandalens misogyni, men även perspektivet. I klassisk feministisk anda har jag försökt genomföra en mothårsläsning i spåren av den tradition som upprättades i verk som Judith Fetterleys *The Resisting Reader* från 1978 och fördes vidare i till exempel queerteoretikern Eve Kosofsky Sedgwicks *Epistemology of the Closet* (1990). Det handlar om att rubba den analyserade textens mening, att förskjuta och villkora innebörden av den. En mothårsläsning möjliggör andra tankar och resonemang som lyfter fram textens politiska potential.⁶¹ Men även om artikelns ämne behandlar sexism och misogyni så är sexism och misogyni inte forskningsresultatet. Tvärtom är det redan väl belagt att kultur och samhälle rymmer sådana dimensioner.⁶² Att smutsa händer och sinne

i denna djävulsbyk är här alltså inte ett mål i sig. Vid sidan av analysens rön kan artikelns övergripande syfte sägas ha bestått i att kritisera den historiesyn som menar att det förflutna och det närvarande liknar varandra. Liksom alteritismen, det vill säga den ståndpunkt som proklamerar en statisk skillnad mellan nu och då, rymmer nämligen även likhetstanken problematiska aspekter. Jag har därför velat öppna för andra historieteoretiska perspektiv där den fastlåsta dikotomin av antingen likhet eller skillnad överskrids och bryts sönder. Normkritiker ger upphov till nya intressanta frågor, och de frågorna kommer i förlängningen att bli mycket viktigare än den om Kulturprofilen.

Noter

- 1 Robin Wagner-Pacifici, *What Is an Event?* (Chicago: Chicago University Press, 2017), 7.
- 2 Jfr Sara Edenheim, ”Den odödliga historien. Narrationen, händelsen och det förflutna”, *Scandia* 78, nr 1 (2012): 11–34.
- 3 Horace Engdahl intervjuas av Richard Orange om Svenska Akademiens kris i *The Times Literary Supplement* 19 oktober, 2018, <https://www.the-tls.co.uk/articles/nobel-prize-crisis-swedish-academy/>. Delar av intervjun återges även i Oranges bok *Scandal at the Academy: #MeToo Hits the Nobel Prize* (USA: eget förlag, 2018).
- 4 Horace Engdahl, *De obekymrade* (Stockholm: Bonniers, 2019), 10, Engdahls kursivering.
- 5 Katarina Frostenson, *K* (Stockholm: Polaris, 2019), 51.
- 6 Frostenson, *K*, 23.
- 7 Frostenson, *K*, 133.
- 8 Engdahl citeras i Matilda Gustavsson, *Klubben: En undersökning* (Stockholm: Bonniers, 2019), 185.
- 9 Frostenson, *K*, 165.
- 10 Frostenson, *K*, 258.
- 11 Se till exempel Chantal Thomas, *The Wicked Queen: The Origins of the Myth of Marie-Antoinette*, översättning Julie Rose (New York: Zone Books, 1999).
- 12 Frostenson, *K*, 259.
- 13 Se översikten i Åke Hellstrand, *Resan genom historien: Historiska romaner och berättelser. 1. Förhistorisk tid – 1700-talet* (Lund: Bibliotekstjänst, 1995).
- 14 Genrebetckningen föreslås av Jerome de Groot i *Consuming History: Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*, andra upplagan. (London: Routledge, 2016), 64.
- 15 Niklas Natt och Dag intervjuas om 1793 i SVT-programmet *Babel* 4 november, 2018.
- 16 Esaias Tegnér, ”Sång den 5 april 1836”, *Samlade skrifter*, volym 8 (Stockholm: Norstedts, 1923), 9.
- 17 Oscar Levantin, *Från Gustaf III's dagar* (Stockholm: Bonniers, 1896), 6.
- 18 Frostenson, *K*, 56 och 139; Gustavsson, *Klubben*, 190.
- 19 Frostenson, *K*, 56.
- 20 Frostenson, *K*, 9.
- 21 Frostenson, *K*, 10.
- 22 Frostenson, *K*, 10, 23, 26, 83, 239, 262.
- 23 Frostenson, *K*, 10f.
- 24 Gustavsson, *Klubben*, 104.
- 25 Gustavsson, *Klubben*, 105.
- 26 Gustavsson, *Klubben*, 106.
- 27 Gustavsson sticker senare hål på några av

- de konspirationsteorier som florerat under Akademiens kris i *Klubben*, 183f.
- 28 Gustavsson, *Klubben*, 185.
- 29 Frostenson, *K*, 139.
- 30 Horace Engdahl, ”Jag förfäras över råheten i Akademiens maktkamp”, *Expressen*, 10 april, 2018, <https://www.expressen.se/kultur/ide/jag-forfaras-over-raheten-i-akademiens-maktkamp/>.
- 31 Frostenson, *K*, 253.
- 32 Frostenson, *K*, 83.
- 33 Frostenson, *K*, 84.
- 34 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (New Haven: Yale University Press, 2003/1790), 61.
- 35 Madelyn Gutwirth, *The Twilight of the Goddesses: Women and Representation in the French Revolutionary Era* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1992), 324.
- 36 Cecilia Trenter, ”Clioporr – historiebruk i populärkultur och pornografi”, i *Det förflutna som film och vice versa: Om medierade historiebruk*, red. Pelle Snickars och Cecilia Trenter (Lund: Studentlitteratur, 2004), 109.
- 37 De Groot, *Consuming History*, 148f.
- 38 Pelle Snickars och Cecilia Trenter, ”Det förflutna som film och vice versa. Om medierade historiebruk – en introduktion”, i *Det förflutna som film och vice versa*, red. Pelle Snickars och Cecilia Trenter (Lund: Studentlitteratur, 2004), 25.
- 39 Engdahl är intervjuad av Matilda Gustavsson i *Klubben*, 62.
- 40 Björn af Kleen, ”Man kan aldrig leva ett liv utan nederlag”, *Dagens Nyheter*, 27 mars, 2016.
- 41 Gustavsson, *Klubben*, 128.
- 42 Gustavsson, *Klubben*, 103.
- 43 Gustavsson, *Klubben*, 92.
- 44 Gustavsson, *Klubben*, 14.
- 45 Horace Engdahl, *Nattens mänsklighet: Vandringer med Rétif de la Bretonne* (Göteborg: Alastor Press, 2019), 8.
- 46 Engdahl, *Nattens mänsklighet*, 7.
- 47 Engdahl, *Nattens mänsklighet*, 41.
- 48 Engdahl, *Nattens mänsklighet*, 41.
- 49 Horace Engdahl intervjuad i Sveriges Radio, ”Nordegren och Epstein i P1” 24 april, 2018.
- 50 Frostenson, *K*, 243.
- 51 Kristina Fjelkestam, ”Retrofil och begäret efter det förflutna”, *Tidskrift för genusvetenskap* 39, nr 2–3 (2018): 5–24.
- 52 Radioprogrammets fråga och svar har beskrivits i Karin Sennefeldts förord till Erling Sandmo, *Tid för historia: En bok om historiska frågeställningar*, översättning Sven-Erik Torhell (Lund: Studentlitteratur, 2017). Jag har inte själv lyssnat på programmet, vilket anges ha sänts sommaren 2016.
- 53 Karin Sennefelt påpekar det förstnämnda i *Tid för historia*, 6.
- 54 Jfr Ethan Kleinberg, *Haunting History: For a Deconstructive Approach to the Past* (Stanford: Stanford University Press, 2017).
- 55 Catherine Belsey, *The Subject of Tragedy: Identity and Difference in Renaissance Drama* (London: Methuen, 1985), 2, min översättning.
- 56 Även inom mainstreamforskningen har naturligtvis frågan om asynkrona temporaliteter diskuterats, men utan det normkritiska perspektiv som finns inom queerteori och postkolonial teori och som är det som här intresserat mig. Ett bra exempel på mainstreamforskning utgörs annars av antologin *Breaking Up Time: Negotiating the Borders Between Present, Past and Future*, red. Berber Bevernage och Chris Lorenz (Göttingen: Vandenhoeck&Rupprecht, 2013).
- 57 Jacques Derrida, *Marx spöken, sorgearbetet och Den nya internationalen*, översättning Jonas (J) Magnusson (Göteborg: Daidalos, 2003).
- 58 Achille Mbembe, *On the Postcolony* (Berkeley: University of California Press, 2001), 14.
- 59 Mbembe, *On the Postcolony*, 16.
- 60 Carolyn Dinshaw, *Getting Medieval: Sexualities and Communities, Pre- and Postmodern* (Durham: Duke University Press, 1999), 21; Elizabeth Freeman, *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories* (Durham: Duke University Press, 2010), 95.
- 61 Jfr Alan Sinfield, *Shakespeare, Authority, Sexuality: Unfinished Business in Cultural Materialism* (London: Routledge, 2006), 198.
- 62 22 kvinnor per år mördas i Sverige av sina manliga partners (BRÅ 2018), hälften har utsatts för sexuella trakasserier (Folkhälsomyndigheten 2019) och tjänar endast 76 % av männens årsinkomst (SCB 2019).

Summary

*"We're in a Kind of 1789":
Past as Present in the Cultural Figure Scandal*

This article argues that the various conspiracy theories surrounding the Swedish Academy scandal constitute historical parables. Clichéd representations of the 18th century came in handy in the public debate, especially when Katarina Frostenson and Horace Engdahl refuted the accusations of sexual abuse aimed against Frostenson's husband, who was called the "cultural figure." Focusing on the writings of and interviews with these two members of the Swedish Academy, three main tropes are found: "The Revolution," "The Conspiracy," and "The Libertine." Concluding remarks point out that historical parables and the

idea of "similarity" between past and present presupposes the past as an immovable entity possible to continually revisit, even though the past only exists in our interpretations of it. However, the opposite concept of static "difference" between past and present is not satisfactory either, but since theory of history tends to be locked in a dichotomy of either "similarity" or "difference" the article finally suggests perspectives inspired by postcolonial and queer theory in order to transgress this contrariety.

Keywords: theory of history, Swedish Academy, cultural figure scandal, Katarina Frostenson, K, Horace Engdahl, De obekymrade, Nattens mänsklighet, Matilda Gustavsson, Klubben